

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 28
ROČNÍK CXII- 2018

Bratislava 2018

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXII– 2018
ARCHEOLÓGIA 28

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Grafická úprava /Graphic design
Erika Mészárosová

Publikované príspevky sú dostupné na [www. archeologickemuzeum.sk](http://www.archeologickemuzeum.sk)
Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori/the Authors are responsible for their contributions

Tlač/Print:
Ultra Print, s.r.o. Bratislava

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2018

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2018

ISBN 978–80–8060–449–3
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 ZDENĚK FARKAŠ: Nález eneolitické medenej industrie zo západnej časti Bratislavy
16 Funde der äneolithischen Kupferindustrie im Westteil von Bratislava
- 21 JURAJ BARTÍK: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Šoporňi
41 Gräberfeld aus der älteren Bronzezeit in Šoporňa
- 47 ALENA ŠEFČÁKOVÁ – MILAN THURZO – RON PINHASI – DAVID REICH: Anthropological and Genomic Analysis of the Burial Site of Únětice Culture at Šoporňa (Galanta district, Slovakia)
71 Antropologická a genómová analýza pohrebiska únětickej kultúry zo Šoporne (okr. Galanta, Slovenská republika)
- 75 PETER BARTA: Radiocarbon Dating of Graves 1/08 and 5/09 from the Únětice Culture Cemetery in Šoporňa (Dist. Galanta, Slovak Republic)
81 Rádiouhlíkové datovanie hrobov 1/08 a 5/09 z pohrebiska únětickej kultúry v Šoporňi (okres Galanta, Slovenská republika)
- 83 PAVOL JELÍNEK – JURAJ BARTÍK: Bronzová dýka zo Záhorskej Vsi
88 Bronzedolch aus Záhorská Ves
- 89 DAVID VÍCH: Ojedinelé nálezy doby bronzové z periferních oblastí východných Čech
94 Einzelfunde der Bronzezeit aus Peripheren Gebieten Ostböhmens
- 97 ONDŘEJ OŽDÁNI: Depot bronzových predmetov z Nitrianskej Blatnice
112 Hort von Bronzegegenständen aus Nitrianska Blatnica
- 115 JURAJ BARTÍK – RADOSLAV ČAMBAL: Pár výzdobných puncov z Pohanskej pri Plaveckom Podhradí
123 Musterpunzenpaar aus Pohanská bei Plavecké Podhradie
- 127 RADOSLAV ČAMBAL: Iron Sword and Bimetallic Gamów type Dagger from Dolné Vestenice
137 Železný meč a bimetalická dýka typu Gamów z Dolných Vestenic
- 141 EVA KOLNÍKOVÁ – FRANTIŠEK BAKOS – PETER PAUDITŠ: Zdroje kovu v keltských mincovniach na Slovensku
175 Metallquellen in keltischen Münzstätten in der Slowakei
- 197 IGOR BAZOVSKÝ: Antropomorfná plastika z Tvrdošoviec (okr. Nové Zámky)
200 Anthropomorphe Plastik aus Tvrdošovce (bez. Nové Zámky)
- 201 KRISTIAN ELSCHKEK: Römische Bauten und das Germanische Fürstenmilieu während der römischen Kaiserzeit im 1. - 3. Jahrhundert nach Chr. nördlich der Mittleren Donau
219 Rímske stavby a germánske kniežacie prostredie počas doby rímskej v 1. - 3. storočí po Kr. severne od stredného Dunaja
- 221 ROBERT MŮC: Príspevok k technológii výroby meča z Krásnej nad Hornádom
233 Article on the Production Technology of the Sword from Krásna nad Hornádom

- 235 ANDREJ BOTEK – RÓBERT ERDÉLYI – PAVOL PAULINY – BARBORA VACHOVÁ: Poznámky k záverom archeologického výskumu kostola reformovanej cirkvi v Šamoríne
- 241 Bemerkungen zu den Schlussfolgerungen der Archäologischen Grabung der Reformierten Kirche in Šamorín
- 243 MÁRIO BIELICH – ZORA BIELICHOVÁ – MICHAL ŠIMKOVIC : Prvá sezóna archeologického výskumu na Plaveckom hrade v Malých Karpatoch
- 255 Die erste Saison der archäologischen Grabung auf der Burg Plavecký hrad in den Kleinen Karpaten
- 257 ZDENĚK FARKAŠ – IGOR CHOMA: Vyobrazenie „pudendum femininum“ v štítovom poli na keramike z hradu Čeklís
- 264 Abbildung „Pupendum Femininum“ im Schildfeld an der Keramik aus der Burg Čeklís
- 267 MAREK BUDAJ: Razidlá a zvyšky falzátorskej dielne z 15. storočia v Brusníku
- 272 Prägestempel und Reste einer Fälscherwerkstatt vom 15. Jahrhundert in Brusník
- KOLOKVIUM
- 275 VLADIMÍR TURČAN: Sedemnásťte kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie
- 277 Siebzehntes Kolloquium zu den Fragen der Römisch-Germanischen Archäologie
- 279 TOMÁŠ DRAGUN: Vleštovaná keramika z neskoroantickéj pevnosti v Bratislave-Rusovciach
- 284 Burnished Ceramics from the Late Antique Fortlet in Bratislava-Rusovce
- 287 VLADIMÍR TURČAN: Germánsky sídliskový objekt z Dunajskej Lužnej
- 299 Germanisches Siedlungsobjekt aus Dunajská Lužná
- RECENZIA
- 301 Vladimír Turčan: Kristián Elschek: Bratislava-Dúbravka im 1. bis 4. Jahrhundert n. Chr. Germanische Fürstensitz mit römischen Bauten und die germanische Besiedlung
- 303 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

POZNÁMKY K ZÁVEROM ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU KOSTOLA REFORMOVANEJ CIRKVI V ŠAMORÍNE

ANDREJ BOTEK – RÓBERT ERDÉLYI – PAVOL PAULINY – BARBORA VACHOVÁ

Keywords: Šamorín, church, archaeological excavation, archaeological and historical research, earliest Romanesque stages

Abstract: *Notes on the conclusions of the archaeological excavation of the site of the Reformed Church in Šamorín. In the Anthology of the SNM – Archaeology 26, 2016, an article by Petr Nagy and Eva Ďurkovičová was published, entitled “The results of the archaeological excavation of the Calvinist Church in Šamorín” in which the authors informed the specialised public of the most important findings of the archaeological research into the above-mentioned building. Since the archaeological excavation took place on the same site as the architectural and historic research (Botek, Erdélyi, Pauliny, Vachová), we were not only able to compare our results, but also coordinate directly our progress and the realisation of certain probes in order to check our finds. The archaeological excavation was completed in the same year as the architectural and historical research (2015), but more than six months earlier. During our joint research, we were able to observe directly the circumstances of the finds, discuss the problems together and confront our conclusions. In this article, we wish both to react to the interpretation of the first appearance of the construction phase of the oldest discovered building and also to provide additional information which might be of interest to the specialist public.*

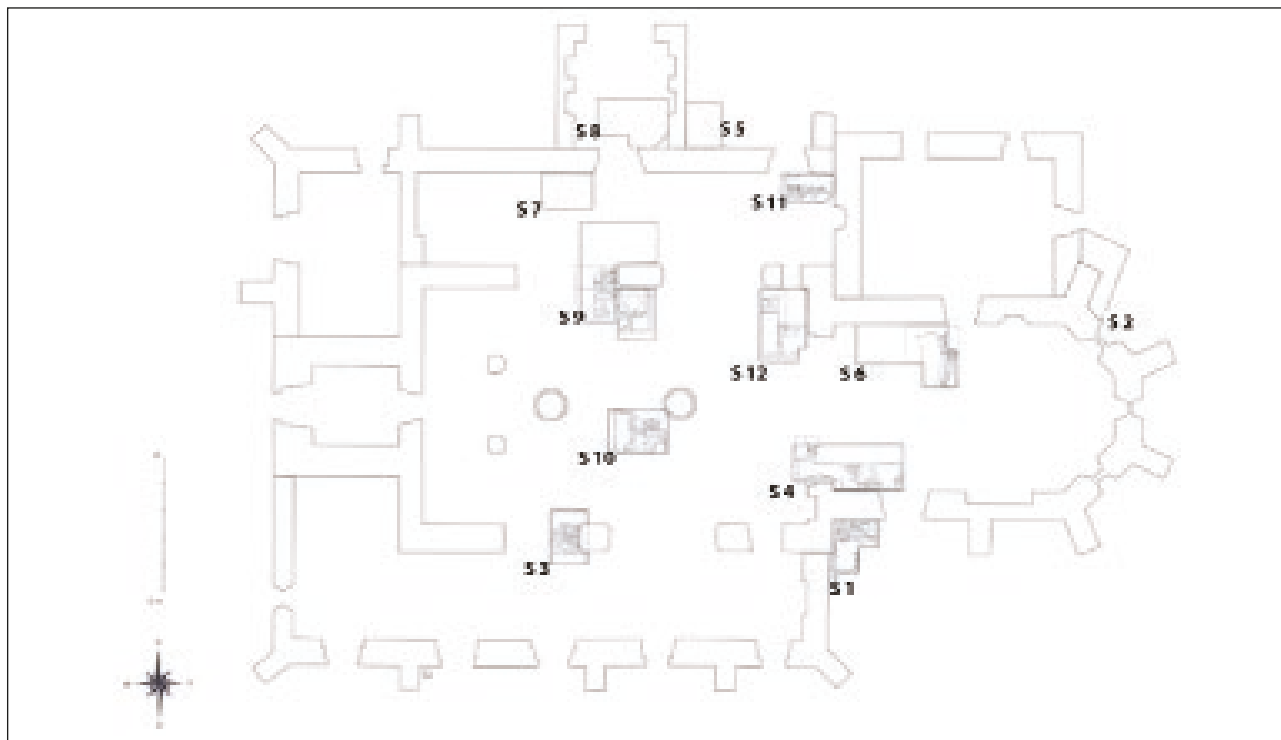
Od mája roku 2014 prebiehali súbežne na objekte kostola Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku v Šamoríne (okr. Dunajská Streda, obr. 1) viaceré pamiatkové výskumy: archeologický (Nagy, Ďurkovičová), reštaurátorský (najprv Plekanec, Smoláková, neskôr Sikoriak, Havlík) a architektonicko – historický (Botek, Erdélyi, Pauliny, Vachová). Jeho súčasťou bol i archívno-historický výskum (Buday, Nováková), dendrochronologický (Kyncl, Barta) a petrografický (Pivko). Výsledky výskumov priniesli ťažiskové poznatky pre analýzu stavebného vývoja objektu, v mnohom ohľade nečakané a prekvapujúce a zároveň potvrdili, že išlo o stavbu, ktorá v rámci svojho regiónu mala vždy výnimočné postavenie. Architektonicko – historický výskum nám pomohol stanoviť 23 vývojových etáp, pričom pri viacerých sme odlišili i dielčie

Obr. 1. Kostol z juhovýchodu, stav z r 2015. Foto A. Botek.

Abb. 1. Kirche von Südosten, Stand im J. 2015. Foto A. Botek.

podetapy. Veľkou pomocou boli nálezy z archeologického výskumu, viaceré realizované po vzájomnej dohode v miestach, kde sa očakávali nálezy, súvisiace so zistenými skutočnosťami sondážneho výskumu (obr. 2). Takto sa mnohé poznatky doplnili, ozrejmili, ale niekedy priniesli i nové otázky. Často nám archeologické sondy umožnili doplniť poznatky o charaktere a štruktúre murív, zaniknutých nadzemných prvkoch (oltáre, kazateľnica, niekedy sme v podzemných murivách našli použité sekundárne tehly starších etáp ojedinelo s povrchovou úpravou). Cennou pomocou boli bohaté znalosti kolegu P. Nagya v oblasti tehlového materiálu. V publikovanom príspevku o archeologickom výskume (Nagy/Ďurkovičová 2016) sme narazili na interpretáciu podoby kostola najstaršej vývojovej fázy, ktorá nekorešponduje s našimi zisteniami a ktorú tu chceme poopraviť a súčasne doplniť niektoré iné zaujímavé skutočnosti, dokresľujúce poznatky o najstarších etapách.

Obr. 2. Pôdorys kostola so sondami a odokrytými murivami. Zdroj: Nagy/Ďurkovičová, 2016, 185, obr. 3, doplnil P. Pauliny.

Abb. 2. Grundriss der Kirche mit Sonden und abgedeckten Mauern. Quelle: Nagy/Ďurkovičová, 2016, 185, obr. 3, ergänzt P. Pauliny.

Pri popise sond uvádzajú archeológovia nálezy častí južnej apsidy v sondách S1 a S4 a druhej apsidy v sonde S6 (Nagy/Ďurkovičová 2016, 184, 185). Ako najstaršiu podobu kostola udávajú „archeologickým výskumom odokryté základy stavby s dvoma apsidami“ (Nagy/Ďurkovičová 2016, 187). Podobne pri etapizácii píšú, že archeologickým výskumom odokrytý pôdorys staršieho kostola „odhalil iba časti dvoch apsid a na dvoch úsekoch „čelnej steny“ (základy západného múru kostola)“ (Nagy/Ďurkovičová, 2016, 190). Z uvedeného vyplýva, akoby najstaršia podoba kostola v pôdoryse pozostávala z dvojapsidovej dispozície, čo nekorešponduje so zisteným vývojom objektu. Vo výskumnom elaboráte uvádzajú v rámci kapitoly „Odborné posudky“ viaceré parciálne názory odborníkov a aj naše predbežné závery, kde južnú prístavbu určujeme ako druhú vývojovú etapu (Nagy/Ďurkovičová 2015, 131). Vo svojom záverečnom vyhodnotení konštatujú, že archeologickým výskumom odhalený pôdorys staršieho kostola je „neúplný a tým značne hypotetický“ (Nagy/Ďurkovičová 2015, 160), potom spomínajú nález dvoch apsid a dvoch úsekov západného muriva. Z ich formulácie tu však nevyplýva jednoznačne názor o vzájomnom vzťahu oboch apsid. Podrobnú analýzu vývoja kostola sme stanovili v elaboráte nášho výskumu (Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016, 282-292), a v dvoch príspevkoch (Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016a; Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016b). Samozrejme, že veľký záujem sa sústredil práve na najstaršie vývojové fázy objektu, ktoré pre poznanie podoby architektúr raného stredoveku na slovenskom území znamenajú mimoriadne dôležitú bázu.

Už prvá archeologická sonda S1 odokryla v juhovýchodnom styku presbytéria a lode v exteriéri kamenný obľý priebeh, ktorý sprvoti považovali za deštrukciu. Že ide o južnú časť apsidy, potvrdila vyžiadaná sonda S4 pri JZ kúte presbytéria, kde sa našlo jej pokračovanie. Zistilo sa, že je to pozostatok apsidy, ktorej severný úsek ležal v dnešnom interiéri presbytéria, južný v súčasnom exteriéri. Nakoľko bola apside asymetricky umiestnená vzhľadom na predpokladanú a neskôr potvrdenú najstaršiu časť kostola, predpokladali sme existenciu „ústrednej apsidy“ v mieste terajšieho presbytéria s tým, že pôjde o jednu vývojovú fázu. Vzhľadom na asymetrické riešenie sme uvažovali v dvoch smeroch: 1. O trojapsidálnom riešení s dvojicou menších bočných apsid vedľa hlavnej; 2. S dvojapsidálnym riešením typu „kaplnky“ vedľa kostola. Oba varianty sme konfrontovali s rôznymi známymi pôdorysnými analógiami, pričom pri trojapsidálnej hypotéze sme uvažo-

vali aj o možných byzantských, resp. sprostredkované byzantských vplyvoch¹, pričom sme známe pôdorysy prekrývali so šamorínskym kostolom. V postupujúcom výskume sme definovali najstaršie murivá v stenách a potom sa archeologickou sondou S6 potvrdila existencia ústrednej apsidy čiastočne zachovanej v presbytériu. Zistili sme však, že obe odkryté apsidy nepochádzajú z jedného obdobia, ale ide o dve vývojové etapy. Teda v najstaršej podobe určite nešlo o dvojapsidový objekt, resp. že južná apside je výsledkom mladšej prístavby.

Najstaršou fázou kostola bolo jednolodie s oblou apsidou (*Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016a, 25; Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016b, 31*), ktorej časť bola odokrytá archeologickou sondou S6 v dnešnom presbytériu (*Nagy/Ďurkovičová 2016, 185, obr. 3*). Z najstaršieho zachovaného pomenovania obce z roku 1287 „Zenthmaria“ (*Nováková 2016, 255*), ktoré sa vzťahuje na miestne patrocínium, predpokladáme, že aj primárny kostol bol zasvätený Panne Márii, keďže patrocíniá majú pretrvávajúcu tendenciu (*Kvasnicová 2007, 53*). Zistili sme, že severný múr lode tohto najstaršieho kostola tvorí podstatnú časť dnešného severného múru dvojloďa a je zachovaný výškovo vo svojom celom pôvodnom rozsahu (*Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016a, 25*). Rozsah lode bol približne po západný pilier severnej arkády, kde bol situovaný západný obvodový múr stavby. Jeho stopu po odtrhnutí v interiéri sme zistili sondou na severnom murive, neskôr ho potvrdila i archeologická sonda S9 (*Nagy/Ďurkovičová 2016, 186*). Južné obvodové murivo sa nezachovalo, ale archeológovia ho dedukujú v predpokladanej polohe z charakteru sondy S10 (*Nagy/Ďurkovičová 2016, 186*) a jeho priebeh bol približne v polovici medzi dnešnými piliermi a južnou stenou dvojloďa (dnes interierová stena s arkádami).

Kostol bol tehlový, tehly s prímiesou pliev, rozmerov 29-31 x 15-17 x cca 5,5 cm.² Základy tvorili na riedkej kamennej podložke vrstvy tehál a vrstvy hlíny, čo je zriedkavý spôsob. Archeológovia udávajú na Slovensku analógie základov kostolov v Novej Dedinke a Hurbanove – Bohatej (*Nagy/Ďurkovičová 2016, 190*). Technikou sa zaoberal aj P. Tajkov, ktorý k už uvedeným analógiám pridáva aj rotundu v Križovanoch nad Dudváhom, kostoly v okolí maďarského Ceglédu atď.³ Poznamenáva, že podľa maďarskej bádateľky I. Valterovej (*Valter, 2004*) je uvedené zloženie základov špecifické pre západné Zadunajsko (*Tajkov 2012, 177, 178*). Z najstaršej etapy možno ešte spomenúť zachovanú konchovú niku s omietkovou paspartou v pôvodnom severozápadnom nároží. Nad nikou bolo vyomietané vybratie steny, neskôr zamurované a zvyšky užšej podklenutej empiry západnej steny. Nenašiel sa taký datovací materiál (ani archeologický), ktorý by bližšie ohraničil etapu vzniku tejto stavby⁴. Z dostupných poznatkov vychádza pomerne široké

Obr. 3. Sonda S6 v SZ kúte presbytéria so zvyškom primárnej apsidy. Foto R. Erdélyi.

Abb. 3. Sonde S6 in nordwestlicher Ecke des Presbyteriums mit dem Rest der primären Apsis. Foto R. Erdélyi.

Obr. 4. Fragment časti základu apsidy južnej prístavby v sonde S1 v exteriéri – JV styk lode a presbytéria. Pohľad od juhu Foto A. Botek.

Abb. 4. Fragment eines Teils des Apsisfundaments des südlichen Zubaus in der Sonde S1 im Exterieur – südöstlicher Anschluss des Kirchenschiffes und des Presbyteriums. Blick vom Süden. Foto A. Botek.

¹ Vychádzali sme aj zo skutočnosti príbuzenských zväzkov Arpádovcov s viacerými východnými panovníckymi rodmi (Byzancia, Bulharsko, Kyjevská Rus). Trojapsidálne dispozície poznáme z raného stredoveku bežne i zo Západnej Európy (Disentis, Mistail, Müstair, Chur a iné).

² Výskum ukázal, že okrem druhej vývojovej fázy bola každá etapa v celom stáročnom vývoji vždy tehlová. Rovnako sa ukázalo, že doteraz prijímané všeobecné charakteristiky tehlového materiálu v jednotlivých obdobiach (napr. Oriško 2009; Nagy 2011) nemajú absolútnu platnosť.

³ Zväčša sa však pod prestriedanými vrstvami tehál (príp. malty) so zeminou na rozdiel od Šamorína nenachádza kamenný materiál. K Maďarským analógiám napr. Tari 1991.

⁴ Jediný artefakt s relatívnou datovacou výpoveďou – esovitú záušnicu – archeológovia zaraďujú do pomerne širokého horizontu 9. – 12. stor. (*Nagy/Ďurkovičová 2016, 187*).

Obr. 5. Časti základu apsidy južnej prístavby v sonde S4 v interiéri – JZ kút presbytéria. Pohľad zo západu Foto R. Erdélyi.

Abb. 5. Teile des Apsisfundaments des südlichen Zubaus in der Sonde S4 im Interieur - südwestliche Ecke des Presbyteriums. Blick vom Westen. Foto R. Erdélyi.

Obr. 6. Pohľad zo severu na sondu S4 so zvyškom základu prístavanej apsidy Foto R. Erdélyi.

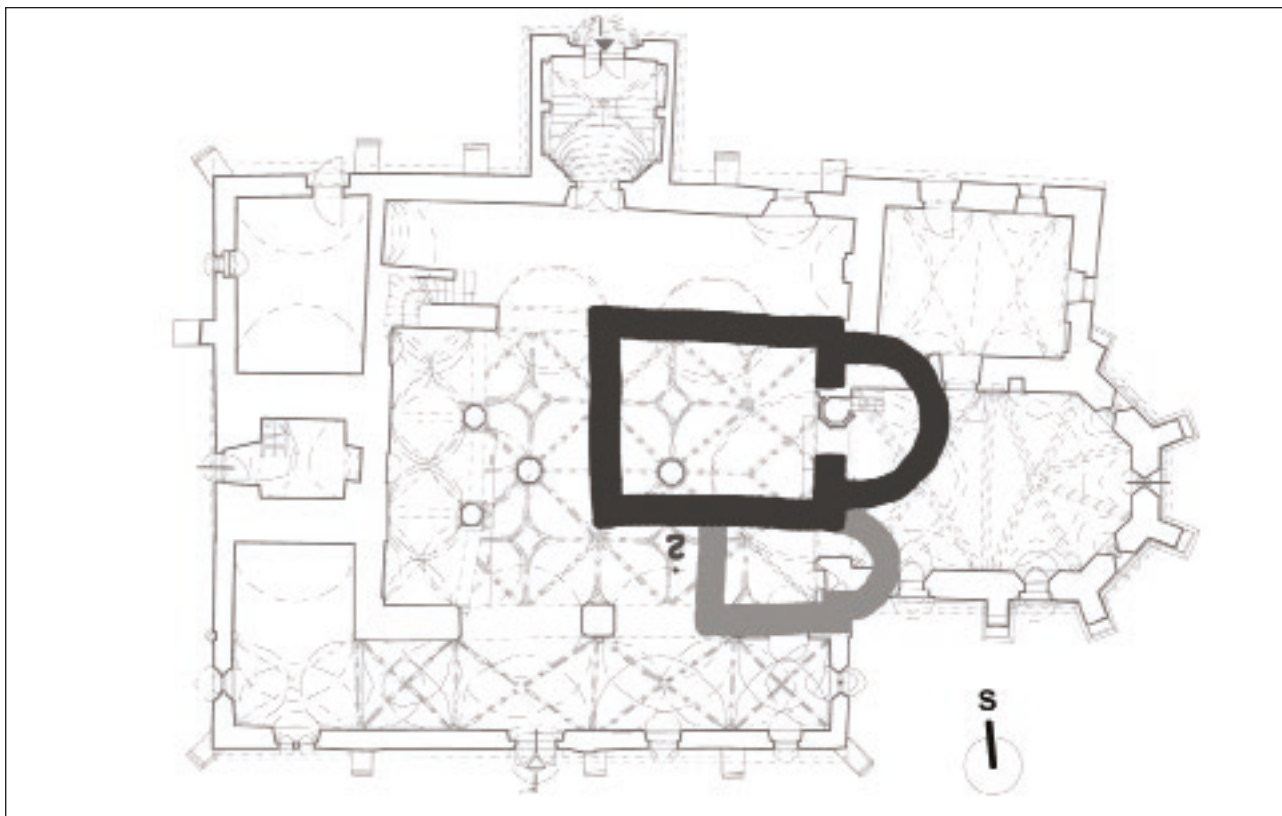
Abb. 6. Blick vom Norden auf die Sonde S4 mit dem Fundamentrest der zugebauten Apsis. Foto R. Erdélyi.

kde bola zrejme sakristia na juhu (*Pomfyová 2016, 133*). S touto etapou možno súvisí asi lokálna výmalba na 2. alebo 3. vrstve vápenných náterov, zistená na severnej stene v podobe fragmentu nejasného čierneho útvaru pripomínajúceho korunu. Samozrejme nemožno vylúčiť aj iné maliarske prejavy. Hypoteticky možno uvažovať o existencii podobnej prístavby s apsidou na severnej strane. Ak by aj takáto apsidálna prístavba jestvovala, nebola by primárna, ale pravde-

datovanie; hypoteticky už od prelomu 10. – 11. stor. po 12. stor., pričom sa prikláňame predbežne k 11. storočiu⁵.

V druhej fáze došlo ku vzniku južnej prístavby – kaplnky(?) ukončenej apsidou, napojenou na južnú stenu kostola. Už skôr spomenuté základy v sondách S1 a S4 (obr. 4, 5, 6) sa zachovali len pod podlahou v interiéri presbytéria. Sú tvorené takmer výhradne z lomového kameňa aj značných rozmerov, výplňou je hlina a úlomky tehál prvej etapy s maltou. Predpokladáme, že táto stavebná etapa bola vystavaná z kameňa a neskôr zanikla. Dokladať to môže aj takmer čisto kamenný základ južnej steny terajšieho presbytéria (VII. etapy) v blízkosti zaniknutej apsidy, ktorý sa vymyká základom v iných častiach kostola, ktoré sú buď tehlové alebo kombinujúce tehlu s malým zastúpením kameňa. Prípadne mohla mať len kamenné základy. Zrejme z tejto fázy pochádza masívny nárožný kváder, sekundárne využitý do JV nárožia lode v neskoršej V. etape. Predpokladáme, že kamenný materiál tejto stavby po deštrukcii sekundárne využili v ďalších úpravách, najmä v základovom murive nového presbytéria v jej blízkosti. Prístavba zasahovala asi polovicu dĺžky terajšej lode (obr. 7). Z dispozičných analógií možno spomenúť južnú bočnú kaplnku baziliky v Diakovciach, datovanú do 1. tretiny 13. stor. alebo netypickú severnú „dvojkaplnku“ kláštorného kostola v Lipovníku (začiatok 13. stor.; *Slivka 1992, 95*). Tieto príklady sú ale primárne s obdobím výstavby celých spomínaných objektov. V 2. polovici 13. stor. dostal južnú prístavbu s apsidou kostol v Sádke (*Bóna/Mikuláš 2010, 91*). V maďarskom Zalaszantó sa po pristavaní južnej lode stal primárny kostol kaplnkou. Z hľadiska účelu takejto prístavby možno uvažovať nielen o kaplnke, ale aj o priestore sakristie. Zo stredovekého obdobia poznáme sakristie aj „kaplnkového“ tvaru so situovaným oltárom v apsidálnom závere (mnohé analógie: *Pomfyová 2016, 145-156*). Treba však povedať, že ide temer výlučne o severné prístavby. Výnimky bývajú hlavne pri kláštorných kostoloch, kde na severe môže byť kapitulná sieň a sakristia sa potom situuje na juhu (napr. Červený Kláštor), alebo kde to nedovolili iné dispozičné okolnosti. Úzus o severnom situovaní sakristií nebol v ranom stredoveku definitívny. Spomenúť môžeme napr. zvyšky kostola sv. Salvatora na Bratislavskom hrade z prelomu 10. – 11. stor.,

⁵ K uvedenému datovaniu nás vedie aj odvodenie na základe rozsahu zmien stavby spätným odčítaním od datovateľných fáz.

Obr. 7. Súčasný pôdorys so zakreslením 1. a 2. vývojovej etapy (R. Erdélyi, P. Pauliny).

Abb. 7. Gegenwärtiger Grundriss mit Einzeichnung der 1. und 2. Entwicklungsetappe (R. Erdélyi, P. Pauliny).

podobne súčasná s druhou etapou. Teda v tejto etape mohli zväčšiť dispozíciu primárneho kostola o dve symetrické bočné prístavby s apsidami. Priestor dnešnej severnej lode bol neskorším frekventovaným pochovávaním prekovaný až po úroveň štrkopieskového podlažia tak, že zrušil akékoľvek prípadné staršie situácie. Ak by sa takáto severná apside našla, znamenalo by to sekundárnu úpravu na trojapsidálny kostol, čo by orientovalo iné smery úvah o provenienčných vplyvoch. Tento ťažiskový poznatok sa dal overiť jedine archeologickou sondou v dnešnej sakristii, čo síce bolo s vlastníkom principiálne dohodnuté, ale vzhľadom na zmluvné a iné okolnosti už k tomu nedošlo (sakristia bola funkčným priestorom počas výskumov i obnovy a v čase ukončenia archeologického výskumu nebola možnosť ju uvoľniť). Preto otázka potenciálneho trojapsidového sekundárneho riešenia ostáva stále otvorená.

Veľmi zaujímavú situáciu poskytla sonda S12 v severovýchodnom kúte pred svätynňou, kde sme predpokladali existenciu baldachýnového oltára pri víťaznom oblúku (obr. 8). Archeológia tu aj skutočne odkryla zvyšky základov oltárnej architektúry, ktoré by mohla datovať nájdená minca Přemysla Otakara II razená vo Viedni v ¾ 13. stor. (Nagy/Ďurkovičová 2016, 186, 187). V sonde sa však ukázala aj ďalšia neobvyklá situácia: základové murivo najstaršej fázy paralelné so severnou stenou, rovnakej šírky i materiálu ako nadzemný zvyšok najstaršej fázy (Nagy/Ďurkovičová 2016, 187; Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016, 282; Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016b, 32). Základ mladšieho baldachýnového oltára v spojitosti s realizovanou plochou výskumu nedovoľoval podrobnejšie preskúmanie. V SZ kúte pred emporou znemožňoval ďalší prieskum situácie blok gotického základu krstiteľnice(?), preto nepoznáme celý priebeh tohto muriva. Mohlo ísť v zásade o viacero vysvetlení:

Obr. 8. Sonda S12 v SV kúte dvojlodia počas prác. Časť základu baldachýnového oltára, dole zvyšok paralelného základu z primárnej etapy Foto A. Botek.

Abb. 8. Sonde S12 in nordöstlicher Ecke des Doppelschiffs während der Arbeiten. Fundamentteil des Baldachinaltars, unten Rest des parallelen Fundaments aus der primären Etappe. Foto A. Botek.

Obr. 9. Tehla primárneho kostola s fragmentmi polychromie sekundárne použitá v južnom základe presbytéria Foto R. Erdélyi.

Abb. 9. Ziegel der primären Kirche mit den Fragmenten der Polychromie, die sekundär im südlichen Fundament des Presbyteriums benützt wurde. Foto R. Erdélyi.

Obr. 10. Ďalšia tehla primárneho kostola s fragmentmi polychromie sekundárne použitá v južnom základe presbytéria Foto A. Botek.

Abb. 10. Weiterer Ziegel der primären Kirche mit Polychromie-Bruchstücken, die sekundär im südlichen Fundament des Presbyteriums benützt wurde. Foto A. Botek.

Záver

Záverom možno konštatovať, že nálezové skutočnosti a charakteristiky základov a murív najstaršej fázy kostola, zachovaných v severnej časti až do úrovne podkrovia, dovoľujú jednoznačne prehlásiť, že primárnou podobou nebola dvojapsidálna forma, ale šlo o jednolodie s apsidou – čo je pomerne rozšírený typologický druh. Druhá apside, ktorú archeológovia mylne prisudzujú primárnej fáze, pochádza až z druhej stavebnej etapy. Jednoznačne o tom svedčí jednak vzájomný posun oboch apsid, ale aj najmä materiálové charakteristiky – kým základy i nadzemné murivo najstaršej fázy je tvorené tehlovým murivom, základy južnej apsidy sú ako jediné kamenné. Zistené skutočnosti vôbec nesvedčia v prospech názoru o kostole s dvojicou apsid, ale jasne dokazujú, že južná apside je výsledkom mladšej prístavby k už existujúcemu jednolodiu. Je preto potrebné publikovanú nesprávnu interpretáciu o primárnom dvojapsidovom objekte korigovať a rozlišovať dve nezávislé stavebné etapy.

– ak z pôdorysu kostola uberieme šírku empory, zostáva takmer dokonalý kvadratický pôdorys. Preto sme hypoteticky uvažovali, že mohlo ísť o základy pilierov, vložených vo všetkých kútoch kvadratury do dispozície, nesúcich prípadnú kupolu. Samozrejme, to už by sme sa dostali do iných súvislostí, lebo by sme museli uvažovať so sprostredkovanými byzantskými vplyvmi, resp. ich modifikáciou cez inú architektonickú provenienciu⁶

– základ mohol ísť pozdĺž celej severnej steny a tvoriť priebežný „lavicový stupeň“ neznámeho účelu (podobná situácia je známa z rotundy v Bíni).

– mohlo ísť o rytmické spevnenie steny prístennými piliermi v určitých úsekoch steny

– hypoteticky možno uvažovať aj o základe predoltárnej priečky (analógia kostola v Boršode v Maďarsku z 11. stor.; *Tajkov 2012*, 136) – základ relikvára, či prístennej hrobky. Nevylučujeme ani technicko – statický účel.

Nepredpokladáme však základ pod bočný oltár, lebo ten by bol situovaný najskôr na východnom úseku steny pri víťaznom oblúku. Situácia v sonde nebola úplne doskúmaná, lebo prebiehajúcou stavebnou aktivitou sondu zasypali v domnení, že je ukončená. Preto nie je jasné, či šlo o základ piliera, alebo či sa základ tiahol pozdĺž celej steny. Presné definovanie účelu tohto nálezku môže priniesť v budúcnosti len doplnkový archeologický výskum. Archeologické sondy taktiež potvrdili, že do základových murív sa hojne používali sekundárne tehly zo starších deštruovaných etáp. Napr. v sonde S4 pri juhozápadnom kúte presbytéria je v základovom murive južnej steny svätyne viaceré tehál z najstaršej etapy, pričom na niekoľkých sú zachované omietkové a náterové vrstvy so zvyškami čiernej a červenej polychromie (obr. 9, 10).

⁶ Principiálne takúto interpretáciu nemožno úplne vylúčiť – upozorňujeme na nedávny odkryv architektúry na Vyšehrade v Prahe (ČR; Nechvátal/Varazdin 2014). Kupoly, či klenby vložené v jednolodí poznáme najmä zo starochorvátskeho prostredia.

LITERATÚRA

- Bóna/ Mikuláš 2010* – M. Bóna/M. Mikuláš: Výsledky architektonicko a umelecko – historického výskumu kostola Panny Márie Kráľovnej anjelov v Klátovej Novej Vsi – časť Sádok. In: Zborník z príspevkov na seminári Výskum a obnova ranostredovekej architektúry, Bratislava, 11.-12.11.2009. Monumentorum tutela 22, 2010, 83-98.
- Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016* – A. Botek/R. Erdélyi/P. Pauliny/B. Vachová: Reformovaný kostol, Šamorín. Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum a návrh obnovy. V. 2014 – XII. 2015. Elaborát uložený na KPU. Trnava 2016.
- Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová, 2016a* – A. Botek/R. Erdélyi/P. Pauliny/B. Vachová: Nové poznatky o vývoji reformovaného kostola v Šamoríne. Monument revue 5/1, 2016, 24-31.
- Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová, 2016b* – A. Botek/R. Erdélyi/P. Pauliny/B. Vachová: Výsledky výskumu kostola v Šamoríne. In: Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb. Plzeň 2016, 31-40.
- Kvasnicová 2007* – M. Kvasnicová: Patrocínium sv. Gála v stredovekej architektúre na Slovensku. In: Studia Archaeologica Slovaca mediavalia 6, 2007, 53-82.
- Nagy 2011* – P. Nagy: Stredoveké tehly na Slovensku. In: Laterarius – Dejiny tehliarstva na Slovensku, Zbor. SNM Arch. Supplementum 3, 2011, 31-43.
- Nagy/Ďurkovičová 2015* – P. Nagy/E. Ďurkovičová: Výskumná správa z archeologického výskumu. Šamorín – Kalvínsky kostol 2015. Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum. Elaborát, Bratislava 2015.
- Nagy/Ďurkovičová 2016* – P. Nagy/E. Ďurkovičová: Výsledky archeologického výskumu Kalvínskeho kostola v Šamoríne. Zbor. SNM 110, Arch. 26, 2016, 183-192.
- Nechvátal/Varazdín 2014* – B. Nechvátal/L. Varazdín: Monumentální sakrální stavba na Vyšehrade. In: Akademický bulletin, č. 11, Praha 2014, 10-12.
- Nováková 2016* – V. Nováková: Kostol Panny Márie v dokumentoch 13. – 18. storočia. In: A. Botek/P. Erdélyi/P. Pauliny/B. Vachová: Reformovaný kostol, Šamorín. Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum a návrh obnovy. V. 2014 – XII. 2016, 255-257.
- Oriško 2009* – Š. Oriško: Stredoveká tehlová architektúra na Slovensku. Arch. Hist. 34, 2009, 733-742.
- Pomfyová 2016* – B. Pomfyová: Stredoveké sakristie – k problému funkcií a architektonického riešenia /príklad Slovenska/. ARS 49/2, 2016, 132-163.
- Slivka 1992* – M. Slivka: Zisťovací výskum v Lipovníku. AVANS v roku 1990. Nitra 1992, 95.
- Tajkov 2012* – P. Tajkov: Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku. Bratislava 2012.
- Tari 1991* – E. Tari: Árpád-kori templomok Cegléd környékén I. In: Régészeti tanulmányok Pest megyéből. Studia Comitatensia 22, Szentendre 1991, 395-398.
- Valter 2004* – I. Valter: Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon. Budapest 2004.

BEMERKUNGEN ZU DEN SCHLUSSFOLGERUNGEN DER ARCHÄOLOGISCHEN GRABUNG DER REFORMIERTEN KIRCHE IN ŠAMORÍN

ANDREJ BOTEK – RÓBERT ERDÉLYI – PAVOL PAULINY – BARBORA VACHOVÁ

Seit Mai 2014 wurde die Reformierte (Kalvinistische) Kirche in Šamorín Objekt mehrerer denkmalirerischen Forschungen: Archäologischen (Nagy, Ďurkovičová), architektonisch – historischen (Botek, Erdélyi, Pauliny, Vachová) und restauratorischen (zuerst Plekanec Smoláková, dann Sikoriak, Havlík). Ergebnisse dieser Forschungen führten zu vielen wichtigen Kenntnissen, mit welchen die eigentliche Bauentwicklung dieses Objektes während der Jahrhunderten geklärt werden konnte, wenn auch manche Fragen noch geblieben sind. Die architektonisch – historische Forschung hat 23 Entwicklungsfasen festgestellt, darunter mehrere Teiletappen. Eine wichtige Hilfe hat die zeitlich gemeinsame Mitwirkung mit den archäologischen Grabungen geleistet – viele Sonden sind nach einer gemeinsamen Vereinbarung und in den Stellen, wo man wichtige Entdeckungen erwarten konnte, durchgeführt worden. Somit konnte man viele Schlussstellen ergänzen, klären, aber auch zu neuen Fragen kommen. In herausgegebenem Artikel über den archäologischen Grabungen (*Nagy/Ďurkovičová 2016*) haben wir aber auch solche Interpretation der ältesten Phase gefunden, die nicht mit unseren

Schlussfolgerungen (Botek/Erdélyi/Pauliny/Vachová 2016) korrespondiert und die wir richtigstellen wollen und auch manche interessante Erwähnungen dazubringen. Nach erwähntem Artikel ist die älteste Entwicklugsetappe der Kirche als eine zweiapsidale Form beschrieben. Den bekannten Charakteristiken nach müssen wir aber feststellen, dass diese Form dem Grundriss der ersten Kirche nicht entspricht. Die erste – älteste Kirche war ein einschiffiger Bau mit einer Ostapsis, völlig von Ziegelmaterial erbaut und dessen Grundmauer von Ziegel- und Lehmschichten bestand. Für diese älteste Kirche haben wir keine Datierungsmöglichkeiten zur Vefügung, der vorstellbare Zeitbereich enthält eine Breite von dem 10ten bis zum 12ten Jahrhundert, wobei wir uns in das 11te Jahrhundert neigen. Ein kürzerer südlicher Anbau, wieder mit einer Apsis beendet, ist als Ergebnis einer nächsten Phase, die wir ungefähr in das 11te – 12te Jahrhundert datieren, erbaut worden. Die zwei archäologischen Sonden entdeckten Reste, welche bildet ausschliesslich nur Steinmaterial. Wir nehmen an, dass nach der Zerstörung wurden die Steine sekundär bei weiteren Etappen benützt. Sehr interessante Entdeckung leistete auch die Sonde 6 in der nordsüdlichen Ecke der Kirche vor dem Presbyterium. Ausser einem Grundbau, der einem Baldachynaltar gehört, hat man paralel zu der ältesten Nordwand eine Grundmauer untersucht, welche in der selben Breite war und aus selbem Ziegelmaterial bestand. Ihre Funkzion lässt mehrere Auslegungen zu, die man aber nur in der Zukunft durch eine fortlaufende Grabung gelöst werden können.

Doc. Ing. arch. Mgr. Andrej Botek, PhD.

*Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry STU, Nám. slobody 19, SK 812 45 Bratislava
and.botek@gmail.com
andrej.botek@stuba.sk*

Ing. arch. Pavol Pauliny, PhD.

*Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry STU, Nám. slobody 19, SK 812 45 Bratislava
pavol.pauliny@stuba.sk*

Ing. arch. Róbert Erdélyi, PhD.

*Marcheggská 82, SK 900 31 Stupava
rb.erdelyi@gmail.com*

Ing. arch. Barbora Vachová, PhD.

*Exnárova 28, SK 821 03 Bratislava
barbora.vachova@gmail.com*

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK ABKÜRZUNGEN VON ZEITSCHRIFTEN UND PERIODIKA

- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
 Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis. Cluj
 Acta Praehist. et Arch. = Acta Praehistorica et Archeologica. Berlin
 AlbaReg = Alba Regia. Annales musei Stephani Regis. Székesfehérvár
 Altschlesien = Altschlesien. Mitteilungen des Schlesischen Altertumsvereins. Breslau
 AnnNMWien = Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien. Wien
 Anodos = Anodos. Studies of the ancient World. Trnava.
 ANTAEUS = ANTAEUS. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest
 AMAF = Archaeologia Medii Aevi Finlandiae. Turku
 Arh. Vestnik = Arheološki Vestnik. Ljubljana
 Arch. Österreichs = Archäologie Österreichs. Wien
 Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. Budapest
 Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Beiträge zur Paläoanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien
 Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
 Arch. Korrb. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
 Arch. Rozhledy = Archeologické Rozhledy. Praha
 Arch. Střední Čechy = Archeologie ve středních Čechách. Praha
 ARS = ARS. Bratislava
 ASM = Archeologické studijní materiály. Praha
 AVANS = Archeologické výskumy a nálezky na Slovensku. Nitra
 AZČ = Archeologie západních Čech. Plzeň
 Balneol. Sprav. = Balneologický spravodajca. Piešťany
 BAR. = British Archaeological reports. Oxford
 Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Mainz
 BpR = Budapesti Regisegei. Budapest
 Carnuntum Jahrb. = Carnuntum Jahrbuch. Wien
 Commun. Arch. Hungariae = Communicationes Archaeologicae Hungariae. Budapest
 Časopis Moravského Mus. = Časopis Moravského Musea v Brně. Brno
 Denarius = Denarius. Bratislava
 Études celtiques = Études celtiques. Paris
 Eurasia Antiqua = Eurasia Antiqua: Zeitschrift fuer die Archäologie Eurasiens. Mainz
 FasArchHist = Fasciculi Archaeologiae Historicae. Warszawa
 Folia Arch. = Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici. Budapest
 Fol. Num. = Folia Numismatica. Brno
 FStud = Frühmittelalterliche Studien. Berlin – New York
 Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien
 Germania = Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Mainz
 Godišnjak Sarajevo = Godišnjak. Centar za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Sarajevo
 Hist. Čas. = Historický časopis. Bratislava
 Hist. Zbor. MS = Historický zborník Matice Slovenskej. Martin
 Chrudimský vlastivědný sborník = Chrudimský vlastivědný sborník. Chrudim
 Jahrb. RGZM = Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
 Koroze a ochrana materiálu = Koroze a ochrana materiálu. Bulletin AKI. Praha
 Krásy Slov. = Krásy Slovenska. Bratislava
 Mat. i Spraw. = Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Rzeszów

Mitt. Arch. Inst. Ungar. Akad. = Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest

Mitt. Österr. Num. Ges. = Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft. Wien

Monument revue = Monument revue. Časopis na propagáciu vedeckého poznávania pamiatkového fondu Slovenska. Bratislava

Monumentorum tutela = Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok. Bratislava

Musaica Archeologica = Musaica Archeologica. Bratislava

Národná osveta = Národná osveta. Mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti. Bratislava

NKBud = Numizmatikai Közlöny. Budapest

Num. Časopis = Numizmatický časopis. Praha

Num. Listy = Numismatické listy Numismatické společnosti Československé v Praze. Praha

NumSb = Numizmatický sborník. Praha

NumZ = Numismatische Zeitschrift. Wien

Paleobiology = Paleobiology. Cambridge

Pam. Arch. = Památky Archeologické. Praha

Pam. Múz. = Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Bratislava

Pam. Prír. = Pamiatky a príroda. Metodicko-odborný a informačný časopis. Bratislava

PBF = Prähistorische Bronzefunde. München/Stuttgart

Præhist. = Præhistorica. Praha

Præhist. Zeitschr. = Præhistorische Zeitschrift. Berlin

Pravěk N. Ř. = Pravěk. Nová Řada. Sborník příspěvků moravských a slezských archeologů. Brno

Röm.-Germ. Forsch. = Römisch-Germanische Forschungen. Darmstadt

Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin

Sborník Narod. Mus. Praha = Sborník Národního musea v Praze. Praha

Sborník Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university. Brno

Situla = Situla. Razprave Narodnega Muzeja v Ljubljani. Ljubljana

Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra

Slov. Num. = Slovenská numizmatika. Nitra.

Slovácko = Slovácko. Národopisný sborník pro Moravskoslezské pomezí. Uherské Hradiště

Stud. Arch. Ústavu ČSAV = Studie Archeologického Ústavu ČSAV. Brno

Studia Arch. slov. mediavalia = Studia archeologia Slovaca medievalia. Bratislava

Studia Hercynia = Studia Hercynia. Journal of the Institute of Classical Archaeology. Praha

Studia Historica Nitriensia = Studia Historica Nitriensia. Nitra

Sudeta = Sudeta. Zeitschrift für Vor- und Frühgeschichte. Reichenberg

Svet Vedy = Svet vedy. Populárno-vedecký mesačník. Bratislava

Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra

UPA = Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Bonn

Vjesnik Arh. Muz. Zagreb = Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb

Vlast. Čas. = Vlastivedný časopis. Revue kultúrneho dedičstva Slovenska. Bratislava

VPS = Vznik a počátky Slovanů. Praha

VZP = Vlastivedný zborník Považia. Martin

Wiener Præhist. Zeitschr. = Wiener Præhistorische Zeitschrift. Wien

Zalai Múz. = Zalai Múzeum. Zalaegerszeg

Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava

Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava

ZČSSA = Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd. Praha